

De school van Athene, van Rafaël in de Stanze di Raffaello

Dag beste leerlingen

Deze instapbundel is een voorzichtige kennismaking met filosofie als discipline. Het vak filosofie durft al eens veel vragen oproepen. Enkele voorbeelden:

Wat is filosofie eigenlijk? Wat doen filosofen zoal? Welke resultaten boeken filosofen? Ben je filosoof of word je filosoof? ...

Eén antwoord geven we alvast met plezier: **filosofen denken na**. We verwijzen daarom graag naar het bronzen beeld van Auguste Rodin: Le Penseur oftewel de Denker. Ook deze bundel start met de focus op het nadenken. Dat klinkt makkelijk, maar om een goede filosofische houding gewoon te worden, moet er goed geoefend worden.

Filosofen hebben de gewoonte om hun gedachten onder woorden te brengen in **dialog** met andere filosofen of denkers. Ook het belang van de dialoog willen we daarom in deze bundel onderstrepen. Veel nadenken en hierover spreken staat in het derde jaar centraal. Het spreekt vanzelf dat die dialoog beter uit de verf komt éénmaal jullie de les filosofie vanaf volgend jaar ook effectief bijwonen.

Wat zijn de verwachtingen van deze bundel?

De bundel heeft in feite **een dubbel doel**:

- ✎ Enerzijds willen wij jullie – die tussen het derde en het vierde jaar de overstap maken naar Humane Wetenschappen – de kans bieden om snel **kennis te maken met enkele basisbegrippen uit de filosofie** die vorig jaar aan bod zijn gekomen. Zo bouwen ook jullie al enige voorkennis op aan de start van het vierde jaar.
- ✎ Anderzijds hopen wij dat diegenen die dergelijke overstap maken bij het invullen van deze bundel ook bij zichzelf zullen nagaan of ze de leerstof interessant vinden en bijgevolg de juiste studiekeuze maakten. Het is een soort **uitgebreide zelftest** die je best serieus neemt want dit vak blijft ook in de derde graad deel uitmaken van jullie lessentabel.

We verwachten dat jullie deze bundel digitaal **invullen** en doorsturen naar **mevr. Brouns voor 1 september 2023** via een smartschoolmail. Je mag de bundel ook (digitaal) invullen, afdrukken en afgeven in ons postvakje, opnieuw voor vrijdag 1 september 2023.

We hopen, dat jullie vooral plezier zullen beleven aan deze korte kennismaking met het vak en filosofie in het algemeen. Vorig jaar hadden de leerlingen slechts één uurtje filosofie, in het vierde staan er twee uren op het programma. We kunnen ons dus hopelijk samen mét jou nog meer en beter verdiepen in de boeiende wereld van de filosofie.

Bij wijze van uitleiding twee korte anekdotes over de 18de eeuwse filosoof Arthur Schopenhauer.

"Het leven is een risicovolle onderneming; ik heb besloten het door te brengen met erover na te denken."

Zo motiveerde de Duitse filosoof zijn keuze in de achttiende eeuw om filosofie te gaan studeren.

Diezelfde Schopenhauer liep ooit rond in een kruidentuin in Dresden. Bij een bepaalde plant bleef Schopenhauer lang en uitgebreid staan. Op zijn knieën bekeek de filosoof de plant van alle kanten. Het gedrag van Schopenhauer trok de aandacht van een van de tuinmannen. Die stapte op Schopenhauer af en vroeg hem: "Wie bent u en wat doet u hier?" De filosoof stond op, glimlachte en antwoordde: "Ik zou u eeuwig dankbaar zijn wanneer u die vraag voor mij zou kunnen beantwoorden."

Veel succes!
Mevr. Brouns

Structuur van deze instapbundel

We hebben geprobeerd om jullie doorheen deze instapbundel Filosofie een **duidelijke structuur** aan te bieden. Zo meteen volgt de inhoudstafel met de verschillende hoofdstukken. Per hoofdstuk hebben we eenzelfde indeling gebruikt.

In elk nieuw hoofdstuk wordt de leerstof kort aan jullie voorgesteld via theorie en kleine oefeningen of toepassingen. **De belangrijkste theorie wordt best gemarkeerd en je maakt elke opdracht.** Ook de ingevoegde filmpjes over de leerstof kunnen je helpen om bepaalde zaken te begrijpen.

Na elk hoofdstuk volgen enkele toetsvragen die je een idee geven of je de leerstof begrijpt en onder de knie hebt. **Ook de toetsvragen vul je ter controle van jezelf in.**

Na de toetsvragen lijsten wij nog eens kort de belangrijkste filosofische begrippen op. Deze begrippen moeten gekend zijn voor de start in het vierde jaar.

Inhoudstafel:

- Hoofdstuk 1 Verlangen naar Wijsheid
- Hoofdstuk 2 Filosoferen
- Hoofdstuk 3 De zin van filosofie
- Hoofdstuk 4 Mens en dier
- Hoofdstuk 5 Geest en lichaam
- Hoofdstuk 6 Mens en technologie¹

Gebruikte symbolen:

	Als je dit symbooltje ziet staan, los je de vragen schriftelijk op of maak je de oefening.
	Als je dit symbooltje ziet staan, is het de bedoeling dat je deze begrippen of theorie memoriseert voor de start van volgend jaar.
	Als je dit symbooltje ziet staan, zoek je bijkomende info op (internet).

¹ Dit hoofdstuk werd vorig schooljaar nauwelijks behandeld en werd dus ook uit deze bundel gehouden.

Hoofdstuk 1 Verlangen naar wijsheid

Wat is filosofie? Een korte inleiding

Filosofie wordt vaak terecht gedefinieerd als liefde voor de wijsheid. Een ander woord voor filosofie is wijsbegeerte en ook in die term vind je het **verlangen naar wijsheid**. Beoefenaars van de filosofie noemen we filosofen.

Hoe zou jij wijsheid omschrijven?

Kan je een voorbeeld geven van een wijs persoon? Leg kort uit waarom je voor die persoon kiest.

Zoek op het internet drie namen op van bekende filosofen.

De mens gaat op zoek naar wijsheid door na te denken. De mens is dus een denkend wezen, anders dan de dieren. Naast het nadenken bezit de mens nog een andere vaardigheid: de mens gebruikt taal om zijn gedachten uit te drukken. Taal is dus de uitdrukking van gedachten.

Het doel van filosofie kunnen we dus samenvatten als de logische verheldering van gedachten. Filosofie is dus geen leer, maar veeleer een activiteit. Die activiteit, het *filosoferen*, daar leggen we in het derde jaar de nadruk op.

De oorsprong van de filosofie

1. Verwondering

Als denkend wezen stelt de mens zich voortdurend vragen. Hoe ver liggen de sterren? Waar komt de wereld vandaan? Is er leven buiten onze planeet? Waarom voeren mensen oorlog? Al dit soort vragen gaan terug op het begrip **verwondering**. Er zijn verschillende definities van verwondering mogelijk maar misschien is deze omschrijving voorlopig voldoende:

Verwondering is een denkhouding die niets als vanzelfsprekend ervaart.

We kunnen verwondering best vergelijken met een soort **kinderlijke blik op de wereld** waardoor we onbevangen vragen kunnen stellen bij alles wat we zien, horen, voelen en ruiken.

Kleine kinderen zijn hét voorbeeld bij uitstek om het begrip verwondering uit te leggen. Kinderen ervaren de wereld als nieuw en stellen ongelooflijk veel vragen bij de nieuwe dingen waarmee ze voor een eerste keer geconfronteerd worden. Volwassenen, die al gewend zijn aan de meeste zaken uit deze wereld, verliezen daarom vaak het gevoel van verwondering.

Noteer twee zelfgekozen voorbeelden van *waarom*-vragen die kleine kinderen wel eens stellen.

Verwondering is dus de start van elk filosofisch denken. Het denken neemt dan afstand van de vanzelfsprekende dingen en stelt zich de vraag waarom de dingen zijn zoals ze zijn.

Filosofie is verwondering over al wat is, wat het is, hoe het is en waarom het is.

Laat ons een voorbeeld van mogelijke verwondering van naderbij bekijken. Lees onderstaand gedicht minstens twee keer.

Het Ontelbare

We zaten te drinken en te kijken over het water
tot waar de wereld in de hemel verdween en terug
naar de tafel, de flessen, de glazen,
een avond voor een echt gesprek, over het grotere
ineens verscheen in de hemel een zwerm spreeuwen
een enorme, dansende wolk vogels, zo begon het
was die zwerm niet het levend bewijs zei iemand
dat getallen ontelbaar groot kunnen zijn, ja
die hemel vol vogels had hem aan het denken gezet
toen begonnen we met zijn allen verder te denken
zouden er meer getallen zijn dan we al kennen
nog grotere misschien – hoeveel zouden dat
er dan zijn en hoe groot waren ze dan, zouden wij
hen ooit kunnen denken, ooit kunnen opschrijven
en bovendien, wat wilden we met hen en zij met ons
er waren veel meer vragen, de meeste zo moeilijk
dat ik ze niet kon onthouden, maar ik weet nog wel
dat we diep in de nacht weer uitkwamen bij die vogels
inmiddels was de lucht geheel bezaaid geraakt
met de gebruikelijke hemellichamen

Rutger Kopland (1934-2012) Uit 'Verzamelde gedichten', 2008.

Waarover verwondert deze groep mensen zich in dit gedicht?

Hoe begint en eindigt het gedicht?

Kan je zelf een verklaring noteren voor de titel 'Het Ontelbare'.

Wat staat er tenslotte tegenover 'verwondering'? We hebben in onze taal geen woord dat het tegengestelde vormt, behalve dan het nogal weinig zeggende 'niet verwonderd' zijn. Een betere poging is misschien het werkwoord 'verwachten'. **Wie alles verwacht, op alles is voorbereid, is nooit verwonderd.** Dat kan natuurlijk niet, op alles voorbereid zijn, althans niet letterlijk. Figuurlijk wel. Je kunt je een houding aannemen die je toelaat nooit verwonderd te zijn: wat er ook gebeurt, je zal niet laten merken dat je dat niet of misschien anders had verwacht.

Wat mis je dan, als je nooit verwonderd kan zijn?

2. Mythisch denken

De mens heeft steeds geprobeerd om de **vragen die uit de verwondering ontstaan te beantwoorden met** verhalen. Deze verhalen gaven verklaringen voor alle grote vragen en stelden de mens op die manier enigszins *gerust*.

We kennen deze verhalen vooral als **mythen**, overgeleverd uit de Klassieke Oudheid.

We sommen enkele belangrijke kenmerken van de mythen voor jullie op:

1. Mythen zijn door mensen verzonden verhalen
2. Mythen worden van generatie op generatie overgeleverd
3. Mythen geven een verklaring over het ontstaan van de wereld en natuurverschijnselen
4. Deze verklaringen zijn gebaseerd op goden en halfgoden met antropomorfe eigenschappen

Antropomorf betekent dat goden bepaalde menselijke eigenschappen bezitten in de mythen. Bijvoorbeeld: jaloezie, boos, verliefd, verdrietig, eenzaam,

Lees onderstaande Griekse mythe en beantwoord vervolgens de vragen:

Hoogmoed komt voor de val – de Tantaluskwelling

In de Griekse mythologie is Tantalus de zoon van oppergod Zeus. Hij is vooral bekend van de naar hem vernoemde Tantaluskwelling. Tantalus heeft het zeer goed. Hij is geliefd bij de goden, wordt geregeld uitgenodigd op de Olympus en mag soms zelfs de maaltijd met de goden nuttigen. Al snel wekt hij echter de irritatie van de goden op door eten van hen te stelen en goddelijke geheimen door te vertellen aan de mensen. Toch blijft de mensenzoon van Zeus welkom op de Olympus.

Op een dag maakt Tantalus het echter te bont. Hij nodigt de goden uit de maaltijd bij hem thuis te nuttigen. De hooghartige Tantalus besluit dan de alwetendheid van de goden te testen. Hij doodt zijn zoon Pelops, snijdt hem in stukken en zet hem voor aan zijn gasten. Alleen de godin Demeter, die verblind is door verdriet vanwege het verlies van haar dochter Persephone, heeft niet door dat ze mensenvlees voorgeschoteld heeft gekregen en neemt een hap.

De goden zijn woedend over het gedrag. Ze voegen de in stukken gesneden Pelops weer bij elkaar en brengen hem weer tot leven. Het stuk dat Demeter per ongeluk heeft opgegeten, zijn schouderblad, wordt vervangen door een stuk ivoor. Pelops werkt hierna een tijdlang als wijnschenker bij Poseidon. De god Poseidon schenkt hem later een gevleugelde gouden wagen en twee onsterfelijke paarden.

Met Tantalus loopt het slechter af. Ook Zeus is boos op zijn zoon en werpt hem in een deel van de onderwereld. Daar wacht de verwoepene een eeuwigdurende, drievoudige straf.

Tantalus moet middenin een vijver staan. Het water komt hem letterlijk tot de lippen, maar hoewel hij vreselijke dorst heeft, kan hij geen slok nemen. Steeds als Tantalus een slok wil nemen, zakt het water plotseling weg in de donkere bodem. Dit herhaalt zich voortdurend, dag na dag en jaar na jaar.

Zijn honger kan de ongelukkige ook al niet stillen. Vlak boven zijn hoofd hangen de lekkerste vruchten. Peren, appels, vijgen en olijven. Steeds als Tantalus zijn hand uitstrekt om een vrucht te grijpen, jaagt een stormwind ze echter buiten zijn bereik. Naast de brandende dorst en folterende honger moet Tantalus ook nog voortdurend vrezen voor zijn leven. Boven zijn hoofd hangt namelijk een gigantisch rotsblok in de lucht, dat hem elk moment dreigt te verpletteren. Vanwege het leed van Tantalus in de onderwereld, noemen wij het feit dat men iets graag wil maar net niet kan krijgen vandaag de dag een Tantaluskwelling.

Welke drie fouten maakt Tantalus volgens het verhaal?

Welke drievoudige straf krijgt Tantalus? Som kort op.

Welke antropomorfe kenmerken vind je terug in deze mythe?

Welke les moesten de Grieken hieruit trekken? Welke ideeën/gevoelens worden in deze mythe behandeld?

3. Van mythe naar filosofie

De filosofie probeert om dergelijke vragen – bijvoorbeeld over goed en kwaad – niet langer in een verhaal op te lossen, maar probeert om **rationeel** tot een antwoord te komen. Rationeel betekent 'met behulp van het eigen menselijke verstand'. (ratio=rede) Deze nadruk op het menselijk verstand en het nadenken vereist een zekere afstandname. Wie nadent, neemt automatisch afstand door letterlijk bij de dingen *stil* te staan.

Denk zelf even na over de volgende vraagjes (je hoeft de antwoorden niet te noteren)

- Wie ben ik?
- Wat zijn mijn talenten?
- Waarom kies ik voor deze studierichting?

- Wanneer was ik voor het laatst gelukkig?
- Wat maakt mij echt ongelukkig?
- Heb ik een doel in mijn leven?

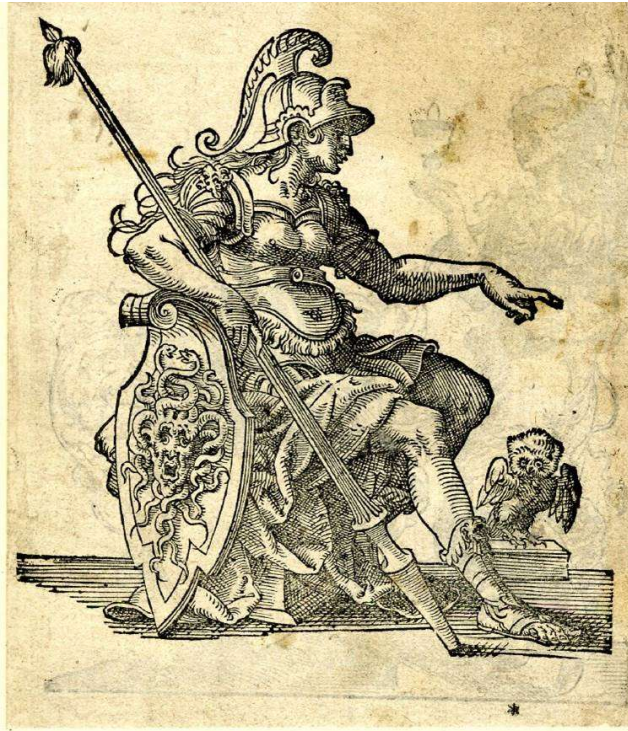
De filosofie vergelijkt zichzelf daarom graag met een **uil** die over de wereld heen vliegt en zo letterlijk de wereld vanop een afstand bekijkt. De filosofie wordt wel eens vergeleken met de **Uil van Minerva**. Minerva is de Griekse godin van de *wijsheid*. De uil vliegt s' avonds over de wereld, dat is de afstand die we nodig hebben om na te denken.

Bekijk onderstaande **afbeelding** en zoek op waarom de godin Minerva een harnas draagt. (noteer naast de afbeelding)

Leg vervolgens zelf een verband naar het begrip *wijsheid*. (noteer naast de afbeelding)

4. Filosofie

Filosofie is het verlangen naar wijsheid, maar filosofie heeft **geen specifiek studiedomein** zoals elke andere wetenschap. Biologie, wiskunde, geschiedenis, godsdienst, ... al deze vakken hebben specifieke onderwerpen, de filosofie niet. **De filosofie denkt na, ze reflecteert.** Nadien stelt de filosofie kritische vragen waarin ze vraagt naar *vooronderstellingen* van elk van deze wetenschappen.

Zijn volgende vragen filosofisch of niet? Kruis de filosofische vragen aan:

Voorbeeldvragen	Kruisje
Hoeveel is 2x2?	
Wie is de huidige koning van België?	

Is het goed om populair te zijn?	
Waarom is de lucht blauw?	
Is je huiswerk vergeten slecht?	
Zijn de meningen van alle leerlingen gelijkwaardig?	
Wat is de snelheid van het licht?	
Vind je dat een mooie jas?	
Luister jij graag naar popmuziek?	
Wat maakt iets mooi?	
Is het rechtvaardig om een pestkop te pesten?	
Waarom zijn mensen jaloers?	
Wat is je lievelingsapp?	

Filosofische vragen nodigen tenslotte vaak uit tot het stellen van verdere vragen.

Bijvoorbeeld:

- 📌 Hoofdvraag: Is de mens een goed of slecht wezen?
- 📌 Bijvragen:
 - Wat is goed?
 - Wat is slecht?
 - Is er zoiets als 'de mens'?
 - Is het mogelijk om zowel 'goed' als 'slecht' te zijn?

Welke bijvragen kan je stellen bij deze filosofische vragen? Probeer voor elke vraag twee bijvragen te noteren.

- Is het goed om dieren te doden om aan voedsel te geraken?

- Is technologische vooruitgang goed of slecht?

Besluit: kenmerken van de filosofische vraag

1. Wie filosofische vragen stelt, verwondert zich over dingen die de meeste mensen als evident beschouwen
2. Een filosoof blijft doorvragen naar het wezen of de essentie van dingen
3. Het antwoord vind je vaak niet door proefondervindelijk onderzoek, maar door abstract denken
4. Vaak is er discussie over welk antwoord juist is

HOOFDSTUK 1 IN EEN NOTENDOP:

- Filosofie start vanuit de verwondering
- Vooraleer onze Westerse filosofie ontwikkelde, werden zaken die de mens verwonderde verklaard door mythen
- Filosofen verklaren niet op basis van mythische verhalen maar op basis van de rede of verstand

TEST JEZELF

A) Op het einde van dit eerste hoofdstuk volgen enkele korte **toetsvragen** over de geziene leerstof. Veel succes met het oplossen van volgende vragen:

1. Wat is verwondering?

a) Definieer het begrip verwondering (2p)

b) Noteer een zelfgekozen voorbeeld van een treffende verwondering. (1p)

2. Vul de juiste begrippen in: (2p)

Cruciaal om vanuit de verwondering tot filosofie te komen is de

.....

Wanneer een (mythologisch) wezen menselijke kenmerken krijgt toebedeeld, noemen we dit

3. Zijn volgende stellingen juist of fout? Verklaar telkens je keuze.

a. Het allerbelangrijkste voor filosofen is dat ze redelijk zijn, ofwel 'rationeel'.

JUIST/FOUT

Verbetering:

b. Filosofen zijn van die 'zweverige types' die bij alles een beetje vage en spirituele vragen stellen zoals 'wat is de zin het leven'.

JUIST/FOUT

Verbetering:

B) Afsluitende oefening:

Probeer zelf een eerste filosofische oefening uit te werken op basis van wat je juist geleerd hebt.

- 1) Waarover verwonder jij je? Welke filosofische vraag kan je hierover stellen?
- 2) Denk zelf na over het antwoord. Probeer zo redelijk mogelijk te zijn.
- 3) Denk je dat je wijzer bent geworden en de waarheid hebt achterhaald?
- 4) Wat vond je van deze oefening: waarom was het makkelijk of moeilijk?

TE KENNEN BEGRIPPEN

- Filosofie
- Mythe
- Antropomorfisme

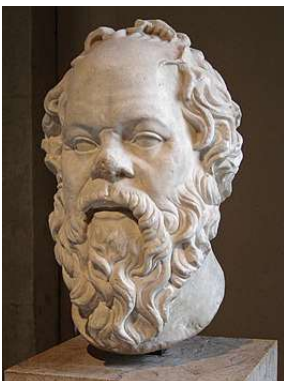
Hoofdstuk 2 Filosoferen

Door de oefening op het einde van hoofdstuk 1, heb je een eerste ervaring van filosoferen opgedaan. Eigenlijk is dat niet zo heel simpel, dat 'redelijk nadenken'. Wat houdt dat nu exact in? Dat gaan we bekijken in dit tweede hoofdstuk.

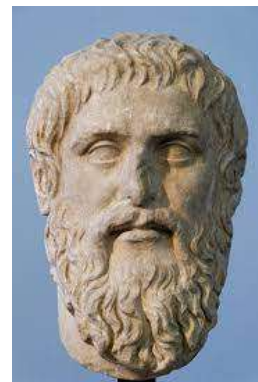

1. Filosofie als maieutiek

De filosoof die als eerste een methode heeft ontwikkeld die ons helpt bij het filosofisch nadenken, is **Socrates**. Voor de Griekse filosoof Socrates (469-399 v.C.) was filosofie een sociale activiteit, een gesprek tussen mensen. Socrates heeft zelf geen letter op papier gezet, maar gelukkig heeft zijn leerling Plato heel veel geschreven over zijn leermeester.

Socrates

Plato

Socrates ging ervan uit dat hij niets wist, maar dat we **via dialoog de waarheid kunnen achterhalen**. 'Ik was mij er immers van bewust dat ik zo goed als niets wist', zei hij. Het is dat besef van de eigen onwetendheid, dat leidt tot een nieuwsgierige open houding, of wat Plato 'verwondering' noemt. Socrates vergeleek de taak van de filosoof tijdens het gesprek met het werk van een **vroedvrouw**. Net zoals een vroedvrouw een kind ter wereld helpt brengen, helpt een filosoof zijn gesprekspartner door vragen te stellen om tot inzicht over het leven te komen. Vandaar dat men de Socratische methode vergelijkt met vroedkunde, oftewel **de maieutiek**.

Hoe gaat zo'n Socratisch gesprek in zijn werk? Hier lees je een kort voorbeeld:

Kleuter: 'Wil je met me spelen?'
Papa: 'Nee, ik moet werken?'
Kleuter: 'Maar waarom moet je werken?'
Papa: 'Om geld te verdienen.'
Kleuter: 'Maar waarom moet je geld verdienen?'
Papa: 'Geld is nodig om te kunnen leven.'
Kleuter: 'Maar waarom leven we?'
Papa: 'Euh ...'

Zie je wat er gebeurt? Je gaat er niet vanuit dat alles vanzelfsprekend is maar onderzoekt wat bepaalde uitspraken of woorden betekenen voor een bepaalde persoon. Vanuit die bepaling, kan je dan weer verder gaan uitdiepen. Dit gaan we even oefenen.

Wat we eerst gaan doen in deze oefening van de **Socratische methode**, is kijken wat bepaalde begrippen voor jou betekenen om vervolgens die vanzelfsprekendheid in vraag te stellen.

A) Welke dingen associeer jij met de begrippen waarheid, rechtvaardigheid en vriendschap.

Geef een omschrijving van de volgende begrippen:

Waarheid
Rechtvaardigheid
Vriendschap

B) Ga nu vragen aan een huisgenoot wat zijn/haar definitie is van bovenstaande begrippen. Noteer ze hier:

Waarheid
Rechtvaardigheid
Vriendschap

C) Ga nu in de derde stap opzoeken (bijvoorbeeld in een online woordenboek) wat de officiële definitie van de begrippen is. Noteer/Plak die definities hier:

Waarheid
Rechtvaardigheid
Vriendschap

D) Vergelijk tenslotte voor elk begrip wat de gelijkenissen en de verschillen zijn.

	Gelijkenissen	verschillen
waarheid		
rechtvaardigheid		
vriendschap		

Als je over 'de waarheid', 'het rechtvaardige' of 'vriendschap' spreekt, weet iedereen wel wat daarmee bedoeld wordt, maar blijken er toch verschillen te zijn in de definities die mensen erover hebben.

Probeer nu op basis van de andere bepalingen die je hebt gevonden een betere definitie te geven die meer volledig is.

Waarheid
Rechtvaardigheid
Vriendschap

2. Meer achtergrond bij Socrates

Bekijk het volgende fragment om vervolgens bijhorende vragen op te lossen.
[Socrates - Durf te Denken](#)

•Waarin was Socrates de allereerste?

•Waarover stelde Socrates kritische vragen?

•Wat is een horzel?

•Waarom kreeg Socrates die bijnaam?

•Waarvan werd de 70-jarige Socrates beschuldigd?

•Socrates drinkt uiteindelijk de gifbeker uit. Waarom kiest hij daarvoor?

HOOFDSTUK 2 IN EEN NOTENDOP:

- Filosoferen kan je vergelijken met de maieutiek
- De eerste filosoof die hier een methode voor heeft ontwikkeld is Socrates
- De filosoof helpt zijn gesprekspartner door het stellen van vragen tot inzicht over het leven te komen

TEST JEZELF

Op het einde van dit tweede hoofdstuk volgen enkele korte **toetsvragen** over de geziene leerstof. Veel succes met het oplossen van volgende vragen:

1. Men vergelijkt filosofie met 'maieutiek' of vroedkunde. Leg uit waarom. (2p)

2. Wat is de taak van de filosoof? (2p)

3. In hoofdstuk 2 staat de filosoof Socrates centraal.

A. Waarin was Socrates de allereerste? (1p)

B. Waarom kreeg Socrates de bijnaam 'de horzel'? (1p)

TE KENNEN BEGRIPPEN

- Maieutiek
- Socratische methode

Hoofdstuk 3. De zin van filosofie

De Botton

In zijn beroemd boek 'De Troost van de filosofie' gaat filosoof Alain de Botton op zoek naar het **praktisch nut dat filosofie de mens kan opleveren**. Heeft filosofie zin? En zo ja, in welke situaties kan de filosofie de mens bijstaan? In dit hoofdstuk tonen we hoe de filosofie het kritisch denken van mensen kan aanscherpen, hoe filosofisch argumenteren als vaardigheid kan worden aangeleerd en hoe filosofen de voorwaarden voor een gelukkig leven ontleden.

1. Kritisch denken

Je hebt ongetwijfeld al veel gehoord over 'kritisch denken'. Het is iets dat men in ons onderwijs heel belangrijk vindt. Leerlingen moeten niet alleen kennis op doen maar hier ook kritisch over kunnen nadenken. Voor filosofen bestaat kritisch denken uit twee belangrijke elementen:

1. Kritisch denken betekent ten eerste dat je je eigen ideeën en **vooronderstellingen** in vraag stelt.
2. Kritisch denken veronderstelt ook dat je in **dialog** gaat met anderen, zonder die anderen meteen te veroordelen.

Herken je deze elementen nog uit de vorige hoofdstukken? Zoals jullie reeds weten heeft Socrates een belangrijke rol gespeeld in ons begrip van en de ontwikkeling van het kritische denken. Voor Socrates stond communicatie centraal. Men vond hem altijd ergens in de stad omringd door een groepje toegewijde luisteraars. Hij hield voortdurend gesprekken met allerlei mensen, en perste als het ware hun kennis uit hen, om die vervolgens op waarheidsgehalte te onderzoeken en zo nodig te verwerpen. Onderwerpen voor deze dialogen waren meestal deugden als rechtvaardigheid, zelfbeheersing, vroomheid, dapperheid en wijsheid. Hij was ervan overtuigd dat het mogelijk was door inzicht en kennis de deugd te vinden en vond dat iedereen de deugd kan aanleren, zijnde een zaak van het intellect. Dit denken wordt ook wel het ethisch intellectualisme genoemd. Iemand die ware kennis had van het goede, zou volgens Socrates ook niet in staat zijn om het kwade te doen.

Duid in bovenstaande tekst de zin aan waarin je de **maieutiek** uit Hoofdstuk 2 herkent.

Kennis leidt tot deugd, zo stelde Socrates. Leg kort in je eigen woorden uit.

2. Leren argumenteren

a. Feit of mening?

Een filosoof wil via redelijk nadenken een dieper inzicht bekomen. Hiervoor moet hij goed kunnen nadenken en goed kunnen argumenteren. Goede argumenten kunnen immers moeilijk weerlegd worden en zijn dan ook het liefst gebaseerd op feiten en niet op meningen.

Via een eenvoudige tabel leren jullie het **onderscheid tussen feit en mening**:

FEITEN	MENINGEN
1. Feiten kun je bewijzen of controleren <i>Deze laptop kost 699 euro.</i>	1. Jouw standpunt <i>Ik vind L.O. een tof vak.</i>
2. Daarover kan je niet van mening verschillen (je kan het opzoeken) <i>Een Snickers bevat 321 calorieën.</i> = OBJECTIEF	2. Een andere persoon kan hier anders over denken <i>Ik vind het belangrijk om mijn huiswerk netjes te maken.</i> = SUBJECTIEF

Oefening: feit of mening? Plaats F of M na elke stelling.

Ik vind de tuintips in <i>Libelle</i> zeer waardevol en nuttig.	
Het nieuwe boek van Tom Nagels telt 109 pagina's.	
Ik ben fan van rock and roll muziek. Dit genre moet meer aan bod komen op de radio.	
De Belgische troonopvolger heet Elizabeth.	
Het Montfortcollege ligt in de gemeente Rotselaar aan de Aarschotsesteenweg.	
Het examen Frans was echt veel te moeilijk.	
Ik denk dat ik alles op de toets juist heb ingevuld.	
Ik heb tien op tien, joepie!	
Smaken verschillen nu éénmaal.	
Beledigend taalgebruik op sociale media moet verboden worden.	

b. Geldige en ware redeneringen

Filosofen denken na over zaken die voor de meeste mensen vanzelfsprekend zijn. Het is echter belangrijk om *juist* te denken. De **logica**, een onderdeel van de filosofie, helpt filosofen om correct te redeneren. Laten we even stilstaan bij een filosofische redenering.

Een **redenering** vertrekt altijd vanuit een aantal stellingen die je aanneemt (= de zogenaamde **premissen**) om uit te monden in een juiste **conclusie**.

Het klassieke voorbeeld van de filosofische redenering luidt als volgt:

Premisse 1: Alle mensen zijn sterfelijk

Premisse 2: Socrates is een mens

Conclusie: Socrates is sterfelijk

Als de conclusie noodzakelijkerwijs uit de twee eerste uitspraken voortvloeit is de redenering **geldig**, ook al is de eerste of tweede uitspraak **niet waar**.

Premisse 1: Alle mensen zijn onsterfelijk (onwaar)

Premisse 2: Socrates is een mens (waar)

Conclusie: Socrates is sterfelijk (onwaar)

MAAR GELDIG!

Concentreren we ons op **waarheid**, dan moeten we nagaan of alle stellingen overeenkomen met de **werkelijkheid**. Een geldige redenering kan onware uitspraken bevatten die toch leiden tot een ware conclusie.

Premisse 1: Alle paarden zijn sterfelijk (waar)

Premisse 2: Socrates is een paard (onwaar)

Conclusie: Socrates is sterfelijk (waar)

Schrijf in onderstaande tabel een geldige redenering neer:

Premisse 1:	
Premisse 2:	
Conclusie:	

Vul de volgende tabel aan door het correcte antwoord te omcirkelen:

Stelling	Geldigheid	Waarheid
Alle mensen zijn dieren. Apen zijn dieren. Dus mensen zijn apen.	Geldig / ongeldig	Waar / onwaar
Alle apen zijn zoogdieren. Een chimpansee is een aap. Dus een chimpansee is een zoogdier	Geldig / ongeldig	Waar / onwaar

Alles wat rood is, is rond. Dit vierkant is rood. Dus dit vierkant is rond.	Geldig / ongeldig	Waar / onwaar
Alle zangers zijn dansers. Sommige zangers zijn acteur. Dus alle acteurs zijn dansers.	Geldig / ongeldig	Waar / onwaar
Alle snaarinstrumenten zijn muziekinstrumenten. Een gitaar is een snaarinstrument. Dus een gitaar is een muziekinstrument.	Geldig / ongeldig	Waar / onwaar

Kan je in je eigen woorden het verschil uitleggen dus een ware redenering en een geldige?

c. Drogredenen

Drogredenen zijn ongeldige redeneringen. Ze lijken aannemelijk maar zij zijn niet juist omdat ze de wetten van de logica niet respecteert. In het oude Griekenland werden drogredeneringen vooral gebruikt door een groep geleerden die zichzelf de 'sofisten' of de 'wijzen' noemden. Deze sofisten trokken rond van stad tot stad en leerden de mensen tegen betaling argumenteren om in grote debatten gelijk te krijgen. Drogredeneringen waren dus vooral interessant voor aanstormend politiek talent dat graag grote groepen mensen met simpele trucjes probeerde te overtuigen. We overlopen de belangrijkste soorten drogredeneringen:

Overhaaste veralgemening

Uitleg: het standpunt dat jij verdedigt, is gebaseerd op veel te weinig gegevens. Voorbeeldzin: "Er is meer misdaad in België dan vroeger, want gisteren werd er ingebroken in het huis van Fred". Eén inbraak is onvoldoende om te stellen dat de misdaad in België gestegen is.

Ad hominem redenering

Uitleg: je valt je gesprekspartner/tegenstander persoonlijk aan, niet op basis van argumenten. Voorbeeldzin: "Je moet die man niet vertrouwen, hij werd ooit verhoord door de politie". Een verhoor bij de politie heeft geen invloed op het feit of je iemand kunt vertrouwen.

Correlatie is niet gelijk aan causaliteit

Uitleg: het is niet omdat er een samenhang is tussen twee dingen (correlatie) dat het ene ook veroorzaakt wordt door het andere (causaliteit). Dat dingen tegelijkertijd gebeuren, wil nog niet zeggen dat het één veroorzaakt wordt door het andere.

Voorbeeldzin: "Sinds de jaren '90 volgen steeds meer mensen hoger onderwijs. Er is sedertdien ook meer jeugdcriminaliteit. Daaruit blijkt dat hoger onderwijs een slechte invloed heeft op jongeren". Zowel de deelname aan hoger onderwijs, als de jeugdcriminaliteit stijgen (correlatie), maar het hogere onderwijspeil is natuurlijk niet de oorzaak (causaliteit) van de gestegen criminaliteit bij jongeren.

Naturalistische drogreden

Uitleg: het is niet omdat iets uit de natuur komt, dat het daarom goed is.

Voorbeeldzin: "Dit medicijn is gebaseerd op natuurlijke kruidenaroma's, dus het zal wel werken".

Om welke drogreden gaat het in volgende voorbeelden?

- Mijn opa rookte twee pakjes sigaretten per dag. Hij is gestorven op 96 jarige leeftijd. Roken kan dus geen kwaad.
- Jongeren onder de 21 jaar hebben geen verstand van politiek.
- Van bedorven voedsel kan je misselijk worden. Wie misselijk wordt, heeft dus bedorven voedsel gegeten.
- Waarom mag ik geen vlees eten? Dieren eten elkaar toch ook op?
- Luister niet naar die vrouw, ze woont nog maar net in deze buurt.
- Gisteren ben ik mijn gsm kwijtgespeeld. Het was dan ook vrijdag de dertiende!

3. Een goed en gelukkig leven

Vanaf het prille begin zijn filosofen bezig met de vraag naar wat een goed en gelukkig leven is. Op het einde van dit hoofdstuk stellen we je drie standpunten over geluk voor uit de Klassieke Oudheid voor.

In de vijfde eeuw voor Christus kreeg de stad Athene een nieuwe bestuursvorm: de **democratie**. In een democratie waren welsprekendheid en retoriek van levensbelang om andere mensen van jouw (politieke) mening te overtuigen. Een groep geleerden zag een kans om snel geld te verdienen: tegen betaling leerden ze mensen trucjes en

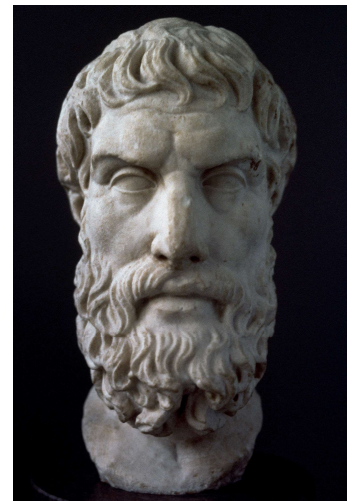
kneepjes om een mensenmassa te overtuigen van hun gelijk. Deze groep geleerden werd **sofisten** genoemd. Mensen moesten gelijk krijgen en dat gelijk kon al eens verschillen van stadsstaat tot stadsstaat. Dat was ook niet zo erg: je moest de **indruk** wekken de waarheid te vertellen. Wat de waarheid uiteindelijk werkelijk was, deed er minder toe. Op de vraag wat geluk dan precies was, hielden de sofisten zich meestal op de vlakte. Geluk was voor iedereen verschillend en door iedereen vrij in te vullen. En opnieuw, diegene met de meeste overtuigingskracht in wat geluk nu juist was, kreeg de meeste aanhangers achter zich. Die succesvolle redenaar vertegenwoordigde die bepaalde visie op geluk.

Socrates probeerde juist aan te tonen dat er wel objectieve regels waren die voor iedereen golden. Wie het juiste kent, doet het goede. Dat was het uitgangspunt van Socrates (zie eerder in deze bundel). En wie geen goede kennis had over wat geluk inhield, kon bijgevolg ook niet gelukkig zijn of worden. **Socrates legde duidelijk de link tussen geluk en het goede.**

Epicurus (4de eeuw v.C.) wilde een aangenaam leven dat tot geluk zou leiden. Dat aangenaam leven wordt vaak verward met het zuiver najagen van **genot**. Volgens Epicurus diende iedereen inderdaad individueel genot na te streven. Dit betekent niet zo maar achter alle pleziertjes aan jagen, soms is er meer **gematigdheid** nodig om later meer genot te ervaren. Het **verstand** is daarbij belangrijk, **als je verstandig genoeg bent om de juiste keuzes te maken, zal je altijd het hoogste geluk bereiken.**

Volgens **Epicurus** gaat het in het leven om **geluk**, en dat bereik je door zo veel mogelijk pijn te vermijden en genot na te streven. Dat wordt vaak verkeerd begrepen als een platvloers hedonisme, maar we moeten genot vooral begrijpen als gemoedsrust, onverstoorbaarheid (*ataraxia*).

Het gedachtegoed van **Epicurus** is door de eeuwen heen bestempeld als verwerpelijk en **egoïstisch**. Je bent toch niet alleen op de aarde voor jezelf? Je hoort toch ook anderen te helpen? Toch zag Epicurus in zijn wereldbeeld wel een plaats voor eer en rechtvaardigheid. Alleen niet omdat je anderen goed hoort te behandelen, maar omdat je **ongelukkig** wordt van slechte relaties met anderen. Dit moet voorkomen worden, dus moet je andere mensen respecteren.

Nu kunnen we een passage uit 'Troost van de filosofie' van de Botton beter begrijpen: Het dwingt ons tot een keuze: aan de ene kant een samenleving die onnodige verlangens aanwakkert maar als gevolg daarvan enorme economische kracht ontwikkelt en aan de andere kant een epicuristische samenleving die voor de fundamentele levensbehoeften zorgt, maar de levensstandaard nooit boven het hoogst noodzakelijke kan uittillen. In een epicuristische wereld zouden er geen grootse monumenten zijn, geen technologische vooruitgangen weinig motivatie om met verre continenten handel te drijven. Een samenleving waarin mensen beperktere behoeften hebben is tegelijk een samenleving met weinig rijkdommen. Maar als we de filosoof moeten geloven is zo'n samenleving geen ongelukkige.

(*Troost van de filosofie*, A. De Botton, p. 81)

Tot welk merkwaardig besluit komt de auteur in deze tekst?

Welke van de drie visies over (het bereiken van) geluk spreekt jou het meest aan? Verklar je keuze in een vijftal regels.

Ik koos voor de sofisten Socrates Epicurus (omcirkel)

Verklaring :

HOOFDSTUK 3 IN EEN NOTENDOP

- Een filosoof denkt kritisch na
- Om kritisch te kunnen nadenken met je goed het onderscheid kennen tussen
 - o Feit
 - o Mening
 - o Ware redenering
 - o Geldige redenering
- Enkel op basis van goede argumenten heeft filosoferen zin
- Filosofie denkt na over geluk. Voor sofisten is geluk afhankelijk van persoon tot persoon; Socrates legt de link tussen geluk en het goede; voor Epicurus is geluk iets dat samengaat met genot.

TEST JEZELF

 Vul onderstaande zinnen verder aan: (2p)

- In de Oudheid legde men een verband tussen geluk en
- Voor Socrates was een gelukkig leven eenleven.

 Kun je gelukkig zijn als je niets hebt? Bedenk een goed argument voor de twee mogelijke antwoorden. (4p)

Nee, je kunt niet gelukkig zijn als je niets hebt	Ja, je kunt gelukkig zijn ook al heb je niets.

--	--

 Wat is het verschil tussen een geldige en een ware redenering? (1p)

 – Wat is een drogreden? (1p)

– Lees onderstaande redeneringen en noteer over welke drogreden het gaat en leg kort uit waarom. (4p)

➤ Meneer Thiery is in de paasvakantie gaan skiën in Frankrijk en was er niet zo heel erg goed in. Er zijn bijgevolg deze winter extra veel ski ongevallen gebeurd.

➤ Mevr. Brouns is niet zo goed in wiskunde dus als zij uitleg over iets geeft, moet je haar niet geloven.

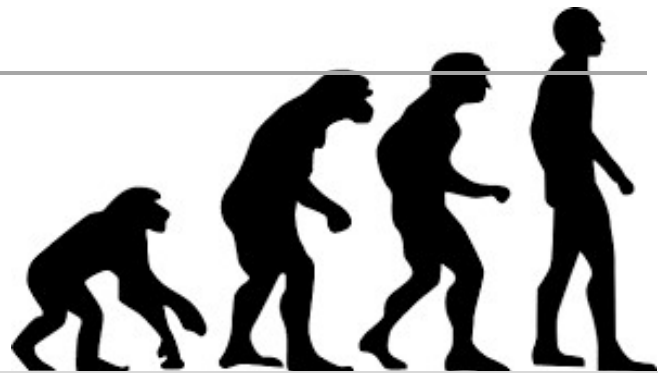
 Wat is geluk voor jou? Verwijs in je antwoord naar één van de visies besproken in de les.

TE KENNEN BEGRIPPEN

- Argument
- Drogredenering
- Premisse
- Sofist

Hoofdstuk 4 mens en dier

Inleiding + eerste reflectie

Wat is dat een 'mens'? Als we nadenken over onszelf, mensen, dan is het als startende filosofen misschien het makkelijkste om die vraag wat aan te passen naar iets concreter, namelijk 'wat is verschil tussen mens en dier'. We gaan nadenken over wat de mens 'extra' zou kunnen of hebben ten opzichte van dieren.

Doe deze denkoefening al een eerste keer even zelf. Zoek eens op welke eigenschappen uit onderstaande lijst dieren NIET hebben:

Lachen	
Kunst maken	
communiceren	
Aan politiek doen	
Zich inleven in een ander (inlevingsvermogen / empathie)	
Besef hebben van het 'ik' (zelfbewustzijn)	
Rechtvaardig handelen	
Probleemoplossend denken	
Verbeeldingskracht hebben	
Liegen	
Rouwen	
Behulpzaam zijn	

Je vindt alvast enkele antwoorden in deze filmpjes:

- <https://www.youtube.com/watch?v=j-admRGFVNM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=PNZ4uJYOCKw>
- <https://www.youtube.com/watch?v=XMfLWWAFpEg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=OBBpnxKTGEM>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Nygm djerkLQ>
- <https://www.youtube.com/watch?v=meiU6TxysCg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=cbSu2PXOTOc>
- <https://www.youtube.com/watch?v=ZfdIMTAwRuc>

Wat zou je nu kunnen concluderen? Heb je al een groot verschil gevonden, of hebben mens en dier meer overeenkomsten dan je misschien op het eerste zicht dacht?

1. Tweedeling mens en dier versus scala naturae

Al heel vroeg ontstond de traditionele filosofische **tweedeling** tussen mensen en dieren. Veel filosofen legden graag uit dat **dieren geen mensen** zijn en situeerden de mens dan ook ten opzichte van het dier. Ze beschrijven de mens in dat geval als 'het dier dat ...'. Heel vaak is de mens in een dergelijke omschrijving de betere diersoort.

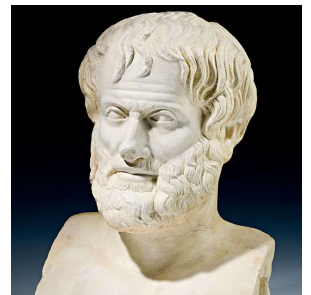
De oude Grieken zagen **mens en dier niet echt als een tegenstelling**, maar dachten dat de mens een **speciaal soort dier** was. Volgens hen deelden alle levende wezens - dus zowel mensen, dieren als zelfs planten - eenzelfde 'adem'.

Enkele voorbeelden van de eerste Griekse denkers:

Volgens **Pythagoras** deelden mens en dier zelfs eenzelfde soort ziel en konden zij na de dood dus in elkaar overgaan.

Plato definieerde de mens als een ongevederd dier dat op twee poten loopt. Toen de eigenzinnige denker Diogenes van Sinope (405-323 v.C.) dat vernam, wierp hij Plato een kaalgeplukte haan voor de voeten en riep triomfantelijk tot de toehoorders: 'Ziehier! Daar heb je je mens: twee poten en geen veren!' De reactie van Diogenes klinkt misschien grappig, maar is een opmerkelijke weerlegging van Plato's wat slordige definitie. Toch toont die wel hoe belangrijk het is dat de mens op twee benen loopt. Dat heeft immers onze handen vrijgemaakt om gereedschappen te maken en gebruiken.

Aristoteles, een leerling van Plato, stelde dat de mens een lichaam heeft zoals de dieren, maar ook beschikt over de rede. Hij zag **de mens als een animal rationale** of redelijk dier. Daarmee was hij een van de eersten om intellect als uniek menselijk naar voren te schuiven. Dat zag hij als een combinatie van twee vermogens: het vermogen om een plan te maken en daarnaast het vermogen om dat plan uit te voeren.

Aristoteles

Op die manier ontstond het idee van **de scala naturae**, de ladder van de natuur. Dat is een ordening van de natuur volgens een duidelijk hiërarchisch systeem van toenemende perfectie. Hetzelfde idee is later ook bekend geworden als de *Great Chain of Being*. Die hiërarchische kijk op de wereld heeft het westerse denken eeuwenlang sterk beïnvloed. In onze Europese traditie hebben we dus altijd een kloof gezien tussen mens en dier. Onze identiteit is gebaseerd op de veronderstelde superioriteit van de mens.

2. Antropocentrisme versus zoöcentrisme

Wanneer we mensen als superieur (beter/slimmer) zien, dan staan de dieren bijgevolg lager en dan worden ze ook vaak minderwaardig beschouwd. Wanneer dieren meer als dingen in functie van de mens worden gezien, noemen dit het **antropocentrisme**. Volgens dat denkbeeld mogen dieren worden ingezet om bepaalde menselijke behoeften te vervullen, bijvoorbeeld als lastdier in de landbouw of als proefdier in laboratoriumonderzoek. Tegenover het antropocentrisme staat de diergerichte opvatting of het **zoöcentrisme**. Binnen die visie worden dieren als levende, gevoelige subjecten beschouwd met een zekere eigenwaarde. Alle dieren zijn gelijkwaardig aan

elkaar en dieren dienen niet om te worden gebruikt door mensen. Het zoöcentrisme zet zich fel af tegen het scherpe dualisme tussen het menselijk en niet-menselijk leven van het antropocentrisme.

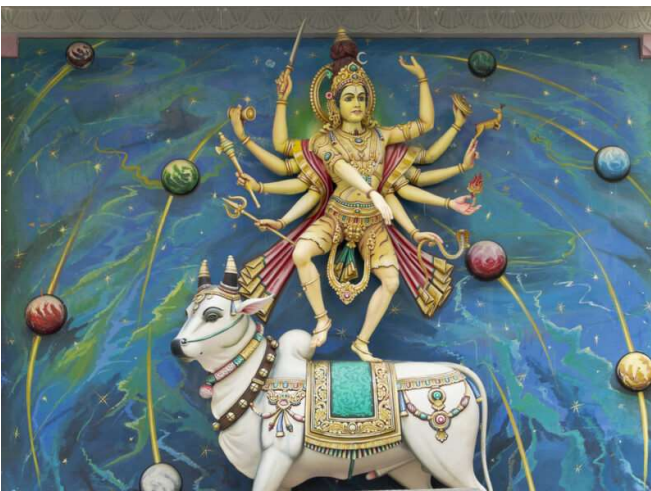
Maak nu de volgende oefeningen:

1) Welke visie past het beste bij jou: het antropocentrisme of het zoöcentrisme? Leg ook uit waarom.

2) Noteer naast de afbeelding of deze omgang met dieren eerder bij het antropocentrisme of eerder bij het zoöcentrisme hoort. Soms kan het wat verwarrend zijn en afhankelijk van hoe je het bekijkt bij de twee horen. Noteer dan goed wat je denkt.

Stiervechten

De heilige koe in het hindoeïsme

Huisdieren

Hondenshow

3. *Communicatieskills*

Ondertussen zijn we eeuwen verder dan de eerste filosofen die nadachten over het verschil tussen mens en dier en heeft wetenschappelijk onderzoek ons steeds meer en meer inzicht gegeven in de wat dieren wel/niet kunnen. Je hebt ongetwijfeld gehoord van Charles Darwin. Die beweerde dat we afstammen van apen: de link tussen mens en dier is er en wel heel duidelijk. Vandaag weten we dat de mens een gemeenschappelijke voorouder deelt met de apen, maar het klopt niet dat de mens van de aap afstamt. De mensapen zijn onze naaste verwanten in het dierenrijk, onze neven zeg maar, maar niet onze voorouders.

Zoals blijkt uit DNA-onderzoek is de verwantschap dus wel sterk. Als we het DNA van een mens vergelijken met dat van een chimpansee, dan blijkt 99 % van het DNA hetzelfde te zijn. Zeggen dat de mens compleet verschillend is van de mens, dat doen we dus ook niet meer.

Meer nog, hoe meer we ontdekken over hoe dieren denken en voelen, hoe meer het respect voor dieren groeit. Moet je bijvoorbeeld eens kijken naar onderstaande filmpjes: dieren kunnen echt goed communiceren:

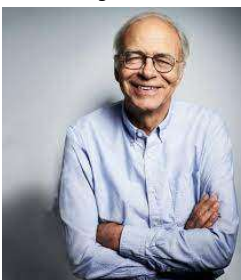
- 📺 Azy, de orang-oetan die kan communiceren met symbolen:
<https://www.youtube.com/watch?v=kwsIHICR7K4>.
- 📺 Bijen doen een speciale dans om te laten weten waar ze nectar gevonden hebben:
<https://www.youtube.com/watch?v=nD0wA5CTM0A>.

- Stokstaartjes hebben verschillende roepen waarmee ze elkaar waarschuwen voor verschillende roofdieren:
<https://www.youtube.com/watch?v=NokF599u1Ck>.
- Walvissen hebben ook een geleerd en niet-aangeboren communicatiesysteem, waardoor het vatbaarder is voor veranderingen. Uit onderzoek blijkt dat walvissen uit de Middellandse Zee andere geluiden maken dan walvissen in het Caribisch gebied:
<https://www.youtube.com/watch?v=Wj79H9YaX7s>

Wat maakt ons dan zo anders dan dieren? Amerikaanse taalkundige Charles Hockett (1916-2000) vond dat het menselijke taalvermogen een **dubbele gelaagdheid of dubbele articulatie** bevat. Het komt erop neer dat onze taal uit twee lagen bestaat: een laag van betekenisloze klanken die samen woorden vormen, en een laag van woorden die samen woordgroepen en zinnen vormen. Zo kun je met de klanken l, ui, t, s, e, d en v de woorden de, vuist, les, Duits en vuile vormen, die je weer kunt combineren tot woordgroepen als 'de vuile vuist' of 'de Duitse les'. Dankzij die dubbele gelaagdheid is onze taal zo flexibel. De klanken zijn beperkt in aantal en op zichzelf betekenisloos. De betekenis ontstaat als de klanken gecombineerd worden tot woorden, en de woorden tot zinnen. Daarin verschilt onze communicatie van die van de dieren: het tekensysteem van dieren kan als geheel herhaald worden, maar niet in delen ontleed worden om met die delen nieuwe combinaties te maken waarmee je iets anders kunt zeggen.

4. Dieren eten? Dierenproeven?

Zoals daarnet gezegd, hoe meer wetenschappelijke kennis we opdoen over dieren, hoe moeilijker we het vinden dat sommige dierenrechten geschonden worden. Hoe meer wetenschappelijk onderzoek er werd uitgevoerd, hoe diervriendelijker het dierenmensbeeld in onze samenleving geworden is. Die gewijzigde houding kenmerkt zich vooral door meer empathie voor dieren en een andere ethiek (leer van goed en kwaad), waarbij het dier meer meetelt.

Een filosoof die bekend staat om zijn denken over dierenrechten is Peter Singer. In zijn boek *Animal Liberation* uit 1975 knoopt hij aan bij de gedachten van de Engelse filosoof Jeremy Bentham (1748-1832). Die laatste stelt dat de maximalisatie van geluk het belangrijkste uitgangspunt van ethiek moet zijn en dat we ook dieren daar niet van mogen uitsluiten. Het boek van Singer staat vandaag nog altijd bekend als de bijbel van het vegetarisme. Volgens Singer kunnen dieren, net zoals mensen, pijn en genot ervaren. De mens moet ervoor zorgen dat ze zo weinig mogelijk lijden en zoveel mogelijk genieten. En omdat wij, mensen, geen vlees nodig hebben om te kunnen overleven, hoeven we geen dieren te doden.

Kun je zelf de twee argumenten aanhalen die Peter Singer gebruikt om vegetariër te worden? Noteer ze hier in je eigen woorden:

Zoek nu nog een extra argument op.

Zoek nu twee argumenten op om wél vlees te eten op.

Maak je eigen conclusie: welke argumenten vind je de beste en waarom?

HOOFDSTUK 4 IN EEN NOTENDOP

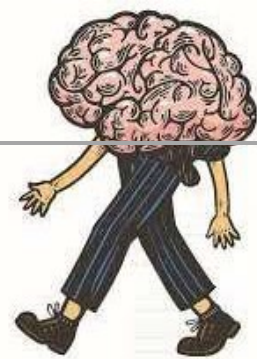
- De mens is superieur aan de dieren en een totaal ander wezen= tweedeling mens dier
- De mens is een hoger wezen aan de top van de hiërarchie= scala naturae
- Dier staat in functie van de mens= antropocentrisme
- Dieren hebben hun eigen waarde, net zoals de mens= zoöcentrisme
- Hoe omgaan met dieren in het licht van de wetenschappelijke bevindingen?

TE KENNEN BEGRIPPEN

- Tweedeling
- Scala naturae
- antropocentrisme
- zoöcentrisme
- dubbele articulatie

Hoofdstuk 5 Geest en lichaam

Inleiding

De **lichaam-geest kwestie** is een centraal thema in de filosofie. Wat is de relatie tussen lichaam en geest? Hoe zijn bewustzijn, gedachten en vrije wil verbonden met de materiële wereld?

Twee voorbeelden:

- Jan rijdt met de wagen naar de winkel om boodschappen te doen, maar tijdens de rit denkt hij vooral aan het avondje biljarten dat vanavond met vrienden gepland staat.
- Lize kijkt naar het bord, noteert in haar cursus, maar droomt in feite voortdurend weg naar de ski-vakantie van volgende maand.

Schrijf nu zelf een derde voorbeeld neer:

1. Monisme versus dualisme

Deze twee voorbeelden tonen kort aan dat lichaam en geest niet altijd 100% verbonden moeten zijn, maar dat ze ook nooit echt los van elkaar te denken zijn. Twee grote denkstromingen binnen de filosofie proberen de relatie tussen lichaam en geest op te lossen: het **monisme** en **dualisme**.

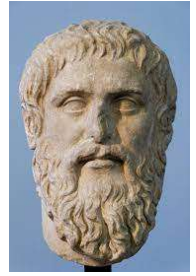
A. Het dualisme

Het **dualisme** veronderstelt een afzonderlijk bestaan van lichaam (uitgebreidheid) en geest (denken) die fundamenteel verschillen. We zetten de verschillen in volgende tabel even op een rijtje:

Denken: denkend ding	Uitgebreidheid: uitgebreid ding
1) onstoffelijk: geen materie	1) pure materie die er <i>is</i> ; niet bewust van zichzelf
2) denken is wel bewust van zichzelf maar neemt geen plaats in Tijd en Ruimte in	2) uitgebreidheid breidt uit in Tijd en Ruimte en volgt de natuurwetten
3) De mens neemt wel plaats in Tijd en Ruimte in en de mens kan denken!	3) De mens heeft een uitgebreidheid: een vergankelijk lichaam.

Twee filosofen verdienen hier onze aandacht: **Plato** (5de eeuw v.C.) en **Descartes** (17de eeuw).

Plato was er van overtuigd dat de mens uit een ziel en een lichaam bestond, waarbij het lichaam vergankelijk was maar de ziel onsterfelijk! Het denken was dus eeuwig, het lichaam was dat niet. Daarom beschouwde hij het **lichaam als een tijdelijke gevangenis van de ziel**.

Descartes was nog radicaler in zijn dualisme: hij maakte een strikt onderscheid tussen lichaam en ziel. Het lichaam is als uitgebreidheid een soort machine of automaat. De **ziel of de geest is de bestuurder van die lichamelijke machine** en laat zo de mens toe om vrije keuzes te maken.

Lees onderstaande citaten en noteer of het om een uitspraak van Plato of Descartes gaat:

U moet niet proberen een deel te genezen zonder het geheel te behandelen. U moet niet proberen het lichaam te genezen zonder de ziel erbij te betrekken; als u het hoofd en het lichaam gezond wilt maken, moet u beginnen met het genezen van de ziel. Dit laatste is het belangrijkste. Laat niemand u overhalen zijn lichaam te genezen, als hij u niet eerst gevraagd heeft zijn ziel te genezen. De grootste fout die dokters in onze tijd bij de behandeling van het lichaam maken is, dat ze beginnen met de ziel van het lichaam te scheiden.

Want als lichaam en ziel strikt zijn gescheiden, wat is het menselijk lichaam dan nog, dat nu plotseling van elke ziel is verstoken? Is dat louter een machine? Tijdens zijn vele verhuizingen sleepte deze filosoof een geheimzinnige koffer mee met automaten. Sommige biografen vermoeden dat hij het menselijk lichaam, dat mechaniekje, eens wilde nabouwen.

De zetel van deze drang naar het hogere is de ziel, het onsterfelijke deel van de mens. Het lichaam is een kerker, waaruit de ziel bij de dood ontsnapt. Tijdens ons leven kunnen we al een voorschot nemen op onsterfelijkheid door filosofie te beoefenen.

Hoe kan het stoffelijk lichaam dan ingrijpen in de niet-stoffelijke ziel? Hoe zitten de gedachten dan in ons lichaam? En, nog fundamenteeler: waarom hebben die onstoffelijke gedachten überhaupt een lichaam nodig? Hij vond wel een oplossing, maar die is zeer dubieus. Hij stelde dat in de pijnappelklier, een klein gebied in de hersenen, de onstoffelijke gedachten en het lichaam bij elkaar komen zonder dat ze zich daar vermengen.

B. Het monisme

Het **monisme** wat één betekent, gaat uit van één principe dat de werkelijkheid verklaart. We overlopen snel de belangrijkste kenmerken van het monisme:

1. Er bestaat slechts één substantie!
2. Lichaam en geest zijn twee manifestaties van één en dezelfde natuur.
3. Mens heeft geen vrije wil maar zit in een lichaam gebonden aan de natuurwetten.

Het monisme kan echter op verschillende manieren ingevuld worden. We stellen opnieuw twee filosofen voor: **Aristoteles** (4de eeuw v.C.) en **de La Mettrie** (18de eeuw).

Aristoteles ging niet akkoord met zijn filosofische leermeester Plato en zei dat elk ding in de werkelijkheid bestaat uit twee zaken: een vorm en een bepaalde hoeveelheid materie. De vorm is de kern of de definitie, maar kan natuurlijk niet bestaan zonder materie: alles wat bestaat, is gevormde materie.

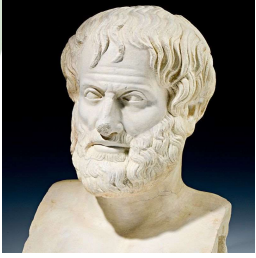
Twee eenvoudige voorbeelden ter illustratie:

Voorbeeld	Vorm	Vorm + materie
Vormpjes zonder deeg zijn geen cupcakes!		
Een huis wordt gebouwd met bouwmaterialen volgens een plan van architecten.		

Bedenk nu zelf een voorbeeld en plak de afbeelding of je eigen tekening in onderstaande tabel:

Eigen voorbeeld	Vorm	Vorm + materie

Bij levende wezens is die vorm de ziel. Voor **Aristoteles** is de ziel iets wat een organisme doet groeien en leven. De ziel is de levenskracht van het lichaam. Maar als het lichaam sterft, verdwijnt ook alle levenskracht en dus ook de ziel of vorm. Daarin verschilt Aristoteles radicaal van Plato.

Ook **de La Mettrie** wijst het dualisme af maar op een andere manier: voor hem is de mens niet meer dan een machine en alle geestelijke verschijnselen zijn niet meer dan lichamelijke processen. Zo wordt de La Mettrie een echte materialist: alles wordt in zijn monisme herleid tot pure materie.

TEST JEZELF

lees onderstaande tekstfragmenten en noteer of het hier over monisme of dualisme gaat.

Geheel daarmee in overeenstemming wordt het lichaam begrepen doorheen de metafoor van buizen, vloeistofverplaatsing en drukverschillen. Het beeld van het hart als een pomp geldt ook vandaag nog. Dat beeld kristalliseert zich in de voorstelling van een "l'Homme machine", een lichaam dat quasi op dezelfde manier functioneert als dat bij een automaat het geval is. Het is de materie die ruimtelijke plaats inneemt en daar als een eerder mechanische samenhang functioneert. Op dat vlak zijn mens en dier gelijk. Maar de mens beschikt over iets meer, de kennende instantie of met andere woorden: de geest. Het uitvoeren van allerlei immateriële bewerkingen zoals denken, verbeelden, berekenen en herinneren karakteriseert het geestachtige.

Het zijn is bewustzijn, en dit bewustzijn is gelukzaligheid. De wereld der verschijnselen is in deze manier van denken en waarnemen een zelf gecreëerde illusie, als in een droom.

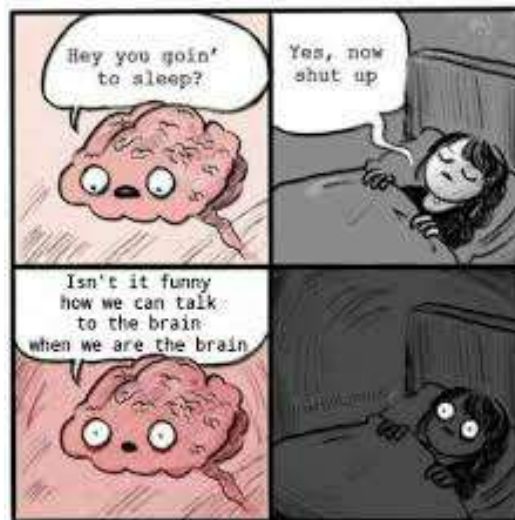
Hij maakt een onderverdeling in res cogitans - het bewustzijn - en res extensa - de werkelijkheid van de uitgebreidheid van de materie,' zegt Van der Braak. 'Res extensa is de wereld van het tastbare, zoals ons lichaam en de dingen buiten ons. Omgekeerd heb je de res cogitans, ons denkende bewustzijn.

Alles en alles in de wereld is terug te voeren tot God of Natuur. God is dan niet een **persoon** die de wereld heeft geschapen en nog steeds invloed op de wereld uitoefent, maar een **substantie** van waaruit alles is te verklaren.

TE KENNEN BEGRIPPEN

- Monisme
- Dualisme
- Vorm en materie

ALGEMEEN BESLUIT

Proficiat, je hebt de hele bundel doorgenomen en alle oefeningen gemaakt. Hopelijk vond je deze beknopte kennismaking met filosofie aangenaam en prikkelt het om meer over filosofie te weten te komen. Zoals we in onze inleiding al schreven, is het niet eenvoudig om tot een goede filosofische houding te komen. Hopelijk zetten we dit schooljaar samen stappen om met elkaar in de filosofische houding te groeien. We hebben er alvast zin in!

Mogen we nog vragen om kort volgende zelfevaluatie in te vullen?

Welk hoofdstuk vond je het moeilijkste?	1-2-3-4-5
En waarom?	

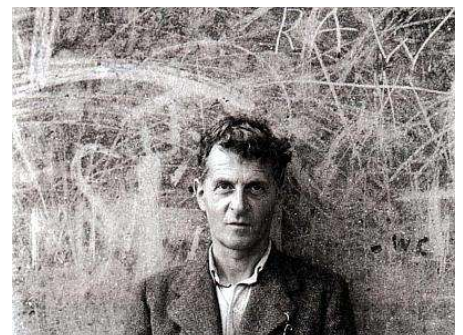
<p>Welk hoofdstuk vond je het interessantste?</p> <p>En waarom?</p>	<p>1-2-3-4-5</p>
<p>Welk filosofisch inzicht uit deze bundel is blijven hangen?</p> <p>Noteer in je eigen woorden.</p>	
<p>Welk filosofisch onderwerp / Welke filosoof moet volgend schooljaar zeker aan bod komen volgens jou?</p> <p>Noteer in je eigen woorden.</p>	

Bedankt!

Het einde van een instapbundel Filosofie is uiteraard niet het einde van de filosofie of het filosoferen. Als uitsmijter kan je meelesen hoe het de 20ste eeuwse filosoof Ludwig Wittgenstein verging toen deze dacht dat hij alle filosofische problemen had opgelost. Ludwig Wittgenstein was een Oostenrijks filosoof die tijdens zijn leven slechts één filosofisch boek publiceerde met de titel Tractatus Logico-philosophicus. Hij wilde in zijn boek alle filosofische problemen oplossen door te laten zien hoe taal werkt. Een juist begrip van taal loste volgens hem elk filosofisch probleem op.

Na de publicatie van zijn boek stopte hij met filosofie en werd hij voor een drietal jaren leraar op een lagere school. Het werd geen groot succes. Hij stopte met lesgeven, ging bijklussen als tuinman in een klooster, en wilde later zelfs als monnik intreden in datzelfde klooster.

Wittgenstein bleef jaren rusteloos zoeken tot hij langzaamaan beseftte dat filosoferen al die tijd zijn passie was gebleven. Hij schreef zich uiteindelijk in voor de opleiding Filosofie aan de universiteit van Camebridge. Het was het begin van zijn verdere filosofische zoektocht.

Vele groeten
Mevr. Brouns